

1919-1923 Yılları Arasında Atatürk'ün Kürd Meselesi Karşısındaki Tutumu

Sabah GHALİB/1919-1923 Yılları Arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Kürd Meselesi Karşısındaki Tutumu ve 1922 Tarihli Kürd Otonomisi Kanunu'nun Metni*

(Sorani Kürdçesinden Türkçeye Çeviri: Agît Xorşîd Zaher)

Londra, Mart 2005- I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, imparatorluğ'un sona ermesinin yanında, Türk etnisitesinin bütün siyasi otoritesinin yok olması gibi bir durum da söz konusu idi.

Çok sayıda Türk siyasetçi, yüksek rütbeli subay ve aydın, savaşın gerçek sonuçlarını ve bunun gelecekleri üzerinde meydana getireceği felaketi çabuk anlamıştı. Bundan dolayı, var olma ve yok olma tehlikesi karşısında, devrim ve mücadelenin dışında önlerinde başka hiçbir yol kalmamıştı. Bu Türklerin gözü önündeki bir başka gerçek de, özgürlüğe ulaşmanın tek yolunun Türk milliyetçiliği düşüncesi olduğuydu. Bundan dolayı acil ve zekice kendilerini topladılar ve geniş çaplı bir özgürlük hareketini örgütlediler.

4 yıl süren I.Dünya savaşında, Osmanlı Devleti'nde bulunan Müslüman milletler arasında sadece Kürdler geleceklerini düşünmemişti. Kürdler sadece bununla da kalmayıp, Genç Türk Osmanlı'ların bahtını ve tahtını korumak adına tam bir samimiyet içinde, her taraftan çaba içindeydiler. Ancak, itilaf devletleri ile Osmanlı'lar arasında 30 Ekim 1918'de yapılan Mondros ateşkes anlaşması, Kürdleri uyandırmış ve onlara bir umut bahşetmişti. Kürd ulusalcıları arasında kendilerini ulusal düşüncenin mirasçısı bilen çok sayıda faal genç ortaya çıktı. Bunlar bir kaç kısımdan oluşuyordu. Bunlardan bir kısmı, Türk ve dinin bağlantı sebebi olduğu Pan-İslamist Türk Partisi taraftarıydı. Bir diğer kısmı, Sultan hükümetinde Türk görevlilerle çalışıyordu ve İngiltere'ye karşıydı. Üçüncü kısım her iki tarafa bağlıydı.

Dördüncü kısım ise, hiçbir cihete bağlı değildi ve sadece Kürdlerin özgürlüğü hedefine sahipti. Bu derli toplu olmayan durum, en baştan Türk milliyetçileri, Kürdleri kendilerine destek ve Kürdistan'ı da kendilerine bir başvuru kalesi yapma düşüncesine götürdü. Çeşitli Türk milliyetçi grupları arasında, Mustafa Kemal'in hareketi hepsinden daha düzenli ve belirgindi. O, geçici bir süre için, Türk çıkarları için, Kürdlerle dostluk ve stratejik bir ilişki kurabildi.

Bu yazı, bir taraftan durumun başlıca esaslarından bahsederken, diğer taraftan da tarafları çözümlenmeye ve en sonunda da Atatürk'ün Kürdler karşısındaki tutumunu ve Kürdlerin kendi kaderlerini belirleme hakkını gözler önüne koymaya çalışıyor. Atatürk'ün mirasından anlamak, Türkiye'yle muamelede yer bulma konusunda Kürd siyasetçilere tam bir yardım verecektir.

1914'te, I. Dünya Savaşı başlamadan önce, yukarı Afrika'nın tamamı, Balkan ülkelerinin tamamı, Ak Deniz ve Ege'de bulunan çok sayıda ada Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkmıştı. Bununla beraber İngiltere, zorbalığını Fars Körfezine dayatmıştı. Bütün bunlara ek olarak Osmanlı Devleti, Avrupa'lı devletlere olan ağır borcun altında inliyordu ve Mali-Ekonomik sistem 23 Aralık 1881'den itibaren Uluslararası Borç Komisyonu tarafından yürütülüyordu.[1] Osmanlı'nın bu kötü durumu Osmanlı'yı bir kere daha savaş meydanına gitmeyi –özellikle de Avrupa'lı güçlere karşı- düşüneyecek duruma getirmişti. Osmanlı'nın durumu, destek almaksızın kendi ayakları üzerinde duramayacağı bir seviyeye ulaştı. Bu amaçla Avrupa'lı bütün güçlü devletlerin kapısını çalıyordu. Ta ki Genç Türkler hükümetinin en üst düzey üç sorumlusu Talat Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa gizlice, ümitsizce ve Bakanlar Kurulu'ndan habersiz bir şekilde Almanya'ya tenezzülde bulunana kadar, onlardan hiçbiri kapısını açmadı. Bu da onları büyük dünya savaşının cehennemine çekti. 4 yıl savaş, Osmanlı Devletini parçalayıp Osmanlı'yı ayakları üzerinde duramayacak hale getirdi. Osmanlı'ların Basra, Bağdat, Musul, Filistin, Şam ve Halep cephelerindeki yenilgisi, beyaz bezle teslim olmalarını, ümitsiz ve yenilgiye uğramış bir halde 30 Ekim 1918'de ateşkes anlaşmasını imzalamalarını beraberinde getirdi.

I. Dünya Savaşının sonunda, Genç Türkler iktidarı sona erdi ve bu aşama devleti, İtilaf güçlerinin bütün şartlarını kabul etmeye mecbur duruma getirdi. Bu açıdan ateşkes anlaşması, savaşta yenilen Türk için çok sert bir tehdit ve çok ağır bir anlaşmaydı. Bu anlaşmanın yedinci maddesi, “İtilaf Devletlerine, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkı vermişti”[2]

Savaşın sona ermesi barışı temin etmedi. Savaşın sonraki felaket, siyasi otoritenin kalmaması ve Türk varlığının ortadan kaldırılması tehlikesi günden güne daha çok ortaya çıkarken bu durum, Hüseyin-Mc Mohan Mutabakatı, Sykes-Picot Anlaşması ve Belfor Sözleşmesi gibi gizli anlaşmaların uygulanmasının yolunu açtı. Elbette bu anlaşmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden tasfiye edilmesi ve paylaşılması için yapılmışlardı. Bu açıdan, Osmanlı subayları ve siyasi bürokratların zihnindeki başlıca kaygı, nasıl halk ve devlet olarak kalmaktı!? Bunun cevabı için çok sayıda düşünce ve inanç vardı. Bazıları o kadar ümitsizliğe düşmüşlerdi ki Amerika Başkanı Wilson'un 14 maddesinin sayesi altına girmeyi düşünüyordu. Türk-Wilson Topluluğu'nun iki önerisi vardı: Bunlardan ilki, Amerika'nın

Türkleri kendi vesayeti altına almasını talep etmekte. Çoğu da Amerika'nın onları Avrupalı güçlerden korumasını talep ediyordu. Aşırı Türk milliyetçileri ise bunu kabul edemiyordu. Felaketler yavaş yavaş daha da yakınlaşıyor ve daha da genişliyordu. İtalya, 1919'un Nisanı'nda, Antalya'dan ta Konya'ya kadar olan yerleri işgal etti. Yunanistan, aynı yılın Mayıs'ında Paris'te, Yüksek Konsey'in teşviki ve kararı ile İngiltere, Fransa ve Amerikan savaş gemilerinin gözetimi ve koruması altında, İzmir'i işgal etti ve burayı kendi toprağı olarak ilan etti.

Mustafa Kemal, 17 Nisan 1919'da Padişah tarafından Osmanlı'nın doğu vilayetlerindeki güçlerinin müfettişliğine getirilir. Mustafa Kemal, burada aynı zamanda yerel halk ve diğer direnişçi cemiyetlerle ilişki kurdu.[3]

Şam ve Halep'in işgal edilmesinden sonra, ki Mustafa Kemal Osmanlı'nın oradaki güçlerinin başındaydı, Osmanlı Devleti'nin yıkılışının yaklaştığını çok iyi biliyordu. Patrik Kruz'un dediği gibi, "Mustafa Kemal, günün yaklaştığını biliyordu. Kemal, Şam ve Halep cephelerindeki yenilgiden çok endişelenmedi zira bu sonucu bekliyordu. Yeni bir Türk ulusunun doğuşunun yolda olduğunu ve bunun köklerinin, İtilaf Devletleri tarafından yeni işgal edilen Suriye'de olmadığını biliyordu. Onun için önemli olan Anadolu'nun, yani Türkiye'nin merkezinin, selamette olması ve selamette kalmasıydı. Orası ve bu dağ silsilesinin arkası, eski günlerin beşiği ve Türk'ün geleceğinin devletidir." [4] Mustafa Kemal'in yeni Türkiye hakkındaki düşüncesi, Kürdistan bölgelerini de içine alacağını gösteriyor ki ona göre, buralar yeni Türkiye Devletinin bir parçası olmalı.

Mustafa Kemal, Türk olanlarla Türk olmayanlar arasındaki çizgiyi açık bir şekilde çizmişti. O, Türk için yaşıyordu. Türk olmayanlar için her hangi bir hesap yapılmıyordu. Ancak bu düşünceyi, toplum içinde açık bir şekilde ifade etmiyordu. Başta Türk olmayanları, hepsinden önce Kürd ve ondan sonra da İslam'ı, kurulacak yeni Türk devleti için kullanmak istiyordu.

Atatürk, yorulmadan, doğuda ve Türkiye'nin diğer parçalarında Osmanlı güçlerinin yeniden örgütlenmesi gayreti içindeydi. Aynı zamanda, ortada olan diğer milli güçleri kendi amaçları etrafında toplamaya çalışıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan seçilmiş Türk heyetinin, Osmanlı sisteminin Türkleri kurtarabileceğine, müslümanların ve de müslüman olmayanların imparatorluğun hayatta kalmasını sağlayabileceğine dair inancı kalmamıştı. Bundan dolayı onlar, Türkiye'ye tek ulus olarak bakıyorlardı. Bu ulus da Türk ulusuydu. Türk ordusu ve halkının dışında, ilk adımdan itibaren, Mustafa Kemal, Kürd halkını kendi tarafına çekmek istiyor ve Kürd'ün gerekli olduğunu çok iyi anlamıştı.

Mustafa Kemal'in bilgisi ve becerikliliği, Osmanlı'ların Diyarbakır'daki ikinci orduya bağlı bir tugayın başına geldiği 1916'nın Nisan ayına dayanıyor. Daha sonra bu ordunun komutanı olur ve 1917'nin Temmuz'una kadar orada kalır. Bu süre içinde, Osmanlı'nın Kürdistan'daki ordusunun üst düzey komutanı Kolonel Litvan İzeddin, Kürdler hakkında tam bir uzmanlık edinir ve onların ulusal savaştaki önemi kendisi için ortaya çıkar. Bu cesur halkın Türkiye topraklarının korunmasında öne çıkarılmadığını görür. Onların, aynı zamanda, aşiret reislerini dinlediklerini görür ve onları güvenilir bir müttefik olarak anlar. Bundan dolayı onlarla kuvvetli bir ilişki kurar ve onları Osmanlı ordusunun saflarında organize eder.[5]

Elbette Kürd, Osmanlı Devleti'nin 400 yılı boyunca bu devlete askerlik yapmamıştır ve resmi olarak Osmanlı ordusunun saflarına katılmamıştır. Ama belli ki bu durum, her zaman Osmanlı'ların hizmetinde olan az sayıdaki Kürd subayı içine almıyor. Ancak, I. Dünya Savaşı'nda, müslümanlık ruhu Kürdleri, Türklerin imdadına koşmasını sağlayarak ve orduya katılacak duruma getirdi. Kürd-Osmanlı ilişkileri işlerinin İngiliz uzmanlarından biri olan W. J. Childs, Sivas ve İskenderun körfezini dolaşmış, 15 aydan fazla bir sürede 1500 mil ayakla gezmiş, Kürdler hakkında iyi bir uzmanlık edinmiş ve çok iyi bir bilgi toplamıştı. İngiltere'de, Kral Meclisi'nde, 12 Nisan 1916'da düzenlenen bir konferansta yaptığı konuşmada şöyle diyor: "Kürd halkı, nizami Osmanlı ordusuna katılmaz. Bunun açık sebebi, devletin kendisi için onları askerlik yapmaya mecbur bırakmamasıdır. Meselenin harcama ve parayla ilgisi yoktur. Türkiye Savaş Bakanlığı, Kürdleri kendi ordularının saflarına katmaktan mutlu olur. Ancak bunun için, bu işi yapsa o zaman bir iç savaşa bulaşır. Çünkü Kürdler, Türk otoritesi için öyle kolay bir şekilde öne çıkmazlar. Doğu Anadolu'da, çok sayıda Kürd topluluğu arasında, Sultan'ın yazılı emirleri uygulanmaz ve okunmaz. Bu bölgelere, yanında bir Türk memurun ya da yardımcının olması yerine yalnız olarak yolculuk yapman çok daha iyidir. Resmi Türk memurundan duydum ve şunu diyordu: "3-4 bin Dersim Kürdü'nün silahsızlandırılması planı vardı. Bunun için, bizim 50 bin askere ihtiyacımız vardı. Diğer Kürdler'den hiç bahsetme, onların istenen duruma getirilmesi çok daha zordur." Bundan dolayı Kürdler, gidip Osmanlı Devletinin resmi ordusuna katılmak için asla tenezzülde bulunmadı. Devlet, onları aşiretler yoluyla gayr-ı nizami süvari yapıyor. Bu da, her zaman istedikleri kolaylıkta başa gitmedi. Gayr-ı nizami oldukları zaman da çoğunlukla öyle bir hizmette de bulunmadılar"[6]

İzmir'in ve çevresinin Yunanlı'lar tarafından işgal edilışinden 4 gün sonra, 19 Mayıs 1919'da, Mustafa Kemal, Samsun limanında, Karadeniz'de[7] demirler ve Türk milliyetçilik hareketini örgütlemeye başlar.

Mustafa Kemal'in verdiği mücadele, Türk'ün kurtuluşu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması içindi. Atatürk, bu amacın gerçekleşmesi adına şöyle: "Dış siyasetin temeli dahili siyasi gücün üzerinde kuruldu. Bu da, dahili idari güç ve dahili örgütlenmeyle gerçekleşir. Bu açıdan bakıldığında, dahili siyaset ile dış siyasetin her zaman birbirine bağlanması gerekiyor."[8]

Bu konuda, Mustafa Kemal'in hareketinin iç siyaseti, hareketle ilişki kurmaları ve Türkiye'nin kurtuluşu amacıyla beraber mücadele etmeleri için, Kürdlerle ilişkiye geçmeye başlar. Mustafa Kemal, yapacağı her çalışmadan önce, 28 Mayıs 1919'da 4 Kürd aşiret reisine, ki bunlardan biri Hacı Musa Mutki'ydi, bir telgraf çeker, kendisinin Sultan tarafından atandığını ve yakın bir zamanda Kürdistan'ı ziyaret etmek istediğinden bahseder ve aynı zamanda Türkiye'nin işgalci Avrupa'luların elinden kurtuluşu için, Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda onlardan destek ister.[9] Ve yine aynı gün, Osmanlı Parlamentosu'nda Kürd üye olan ve Diyarbakır'daki Kürd Derneği'nin üyelerinden biri olan Kamil'e bir telgraf çeker. Mustafa Kemal, telgrafta, Kürd ve Türk arasındaki her nefret ve düşmanlığın felakete sonuçlanacağı konusunda Kamil'i haberdar eder ve bundan dolayı da iki millet arasındaki birlik ve kardeşliğin korunmasını ister.[10]

Bundan da fazlası, 11 Haziran 1919'da, Diyarbakır'lı Cemil Paşazade'nin yoluyla Kürdlere bir mesaj gönderir ve onlara açıkça şunu yazar: “ İngiltere, bağımsız Kürdistan haritasını Ermeni'lerin çıkarına kurban ediyor. Kürdler ve Türkler birbirlerinin gerçek kardeşleridir ve birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir. Bizim varlığımızın Kürdlerin, Türklerin ve bütün Müslümanların yardımına ihtiyacı var. Genel olarak hepimiz bağımsızlığımızı korumalıyız ve ülkemizin bölünmesine izin vermemeliyiz. Ben Kürdlere, Osmanlı Devletinin parçalanmaması şartı ile, onların gelişmesine ve ilerlemesine vesile olacak bütün hak ve ayrıcalığın (Hukuk ve İmtiyaz) verilmesinin yanındayım.[11]

Mustafa Kemal'in bu mesajdan maksadı, bir taraftan İngiltere'nin Kürdleri etkilemesine yol vermemek ve onları İngiliz iktidarının elinin altından çıkarmak bir diğer taraftan da onları, Ermeni'lere destek vermeyecekleri bir hale getirmek ve en sonunda da onları Türk ulus devletinin kurulmasına destek vermeleri için kullanmaktı.

18'den ta 22 Haziran 1919'a kadar, Mustafa Kemal güvenilir dostlarıyla, mücadele hareketinden bahsetmek üzere Amasya'da toplanır. Orada, kendisi, Türkiye'nin kurtuluşu için baştan başa bir ayaklanmaya geçilmesi kararını yayar. Aynı zamanda, eğer gerekirse Ankara'da geçici bir hükümet kurmaya karar verirler. Ali Fuad'ın deyişiyle bu, kurtuluşun ve Türk devletinin kuruluşunun başlangıcıydı.[12]

1919'un kışında, Kemal'in hareketi, iç ve dış düzeyde çok yönlü bir ilişki kurmuştu. Hareketin gelişmesinin en önemli sebeplerinden biri Kemal ile Bolşevik'lerin dostluğunun kurulmasıydı. Sovyetler, Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulmasına müsaade edilmemesi için müttefiklere karşı Türkiye'ye gizli bir söz vermişti. Kürdler, Bolşeviklerin ve Türklerin yardım etmesini bekleye dursun, bu durum, İngiliz'ler için bir korku meydana getirdi. Ve sonuçta her ikisi de Kürdlerin içinde yayıldı ve durum öyle bir hal aldı ki Nusaybin ve Nusaybin'in etrafındaki halk açıkça şunu diyordu: “Biz, Bolşevikiz ve biz kendi kendimizi yöneteceğiz. Yabancı güçler (İngiliz ve Fransa- S. G) burada hükümdarlık yapamaz”[13]

Türk-Kürd Ulusal Paktı

Mustafa Kemal, Kürdlerden 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da yapılacak Doğu Vilayetleri Kongresi'ne hazır olmalarını ister. Bitlis, Van ve Erzurum'un birçok bölgesinden temsilciler gider ancak bunlar önemli insanlar değillerdi. Bunlar daha çok Osmanlı'lar tarafından oralara yerleştirilen molla ve memurlardı. Bir diğer anlamda, Kürdlerin gerçek temsilcileri değillerdi. Bu Kongre, başlıca iki görev üstlenmişti. Bunlardan biri temsilciler komisyonunun ve Mustafa Kemal'in rehberi olacağı başkanlık seçimiydi. İkincisi de, Ulusal Pakt'ın (National Pact) yayımlanmasıydı. Bu paktın ilk maddesi aşağıda geçtiği şekilde başlıyor:

“Erzurum, Trabzon, Samsun, Sivas, Diyarbakır, Mamuretulaziz, Van ve Bitlis vilayetleri tek parçadır ve hiçbir şekilde Osmanlı topraklarından ayrılamaz.”[14] Bundan daha fazlası Kongre, azınlıklara hiçbir özel hak verilmeyeceğini bundan dolayı Avrupa'lı ülkelerin Türkiye'nin bölünmesinden elini çekmesi gerektiğini bildirdi.[15]

Söz konusu pakt, bazı haklar elde etme umudunda olan Kürdler için, kötümserliğe ve endişeye neden oldu. Bunun içinde, onlar için hiçbir şey yoktu. Bu Mustafa Kemal'in arzusuyla tam uyuşuyordu. Kuzey Kürdistan'ın bütün topraklarını Türk ulusu olarak kaydediyordu. Mustafa Kemal açısından önem verilmesi gereken, 30 Ekim 1918 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasından önce Osmanlı'ların hükmü altında kalan Musul Vilayeti'yle beraber bütün bu bölgelerin korunmasıydı. Kürd siyasetinin başındakilerin kafası Atatürk'ün ve Avrupa ülkelerinin siyasetini almıyordu. Onlar daha çok onun-bunun sözlü sözüyle yetiniyorlardı.

Mustafa Kemal'in en yakın yaveri İsmet İnönü bir zaman diyordu ki: "Türkiye'nin gelecekteki cumhuriyeti, Kürd-Türk ulusudur." [16] Kürdler buna inanıyorlardı ve Türkiye'nin özgürlüğü için ellerinden geleni esirgemiyorlardı.

Hileyle karışık sözlerinin yanında Mustafa Kemal, Kürdün çıkarını etkisizleştirmek için hiçbir fırsatı elinden kaçırmıyordu. İngiltere, 1919'un yazında, Kürdlerin kapasitesi ve uygunluğundan uzmanlık edinmek niyetiyle, Kürd Lawrance olarak tanınan E.W.C. Noel'i Kürdistan'a gönderir ki eğer mümkünse Kürdler için bir devlet kurulsun. [17] Noel, Kürdistan Devleti'nin kurulması adına elinden geldiğince en fazla çalışan İngiliz subaylardan biriydi. 13 Haziran 1919'da, İngiltere'nin Bağdat'taki üst düzey yüksek temsilcisinin organizatörü Kolonel Wilson, Bağımsız bir Kürdistan Devleti'nin kurulması için İngiltere hükümetine bir öneride bulunur. Öneride bağımsız Kürdistan devleti Van, Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ vilayetlerinden ibareti. Noel, Wilson'a danışarak İstanbul'a gitmeye karar verir, ki Bedirhanlar ailesiyle toplansın ve onlardan bir ikisi ve güç sahibi bazı Kürdlerle, Pan-İslamist Türklerin, Kürdleri İngiliz'lerin Ermeni'lere onların topraklarına el koymasına için yardım ettiği bahanesiyle, İngiliz'lere karşı çıkmaya teşvik eden propagandalarına karşı çalışmak için beraberce Kürdistan'a gitsinler. [18] Aynı bakış açısıyla Noel, Türklerin Diyarbakır, Van ve Bitlis'te oturanların büyük bir çoğunluğunun Türk olduğu ile ilgili inancını takip etti. O ki Kürdistan'ın bütün bölgelerini dolaşmış ve kendinden emin bir şekilde Türklerin inancının yanlış olduğunu, bu bölgelerde tek bir tane Türk köyünün olmadığını ve şehirlerde bazı Türk memur ve bazı dükkan sahibi olanların dışında başka hiçbir yerde Türk olmadığını bildiriyordu. Noel, 1919'un Haziranı'nda, Osmanlı İmparatorluğunun geleceği konusunda iki öneride bulunur: Bunlardan biri şuydu: İngiltere'nin gölgesi altında Kürdistan devleti tanınsın ve bu devlete İngiltere tarafından yol gösterilsin. [19] Başlangıçta Noel'in en öncelikli işi Kürdleri Kemalist'lere karşı yüreklendirmek, Mustafa Kemal ve yardımcılarını yakalamaya çalışmaktı. [20] Noel'in bu gezisi, Kemalist Türklerin sert şikayet ve yakınmalarına neden olur. Onlar açısından Kürd meselesi dahili bir meseledir ve Noel'i de Kürdler arasında ayrılık ruhunu yaymayı istemekle suçladılar. [21] (21) Noel'in, Kuzey Kürdistan'daki ziyaretine özellikle Celadet Bedirhan ve Kamran Bedirhan başta olmak üzere Bedirhaniler yardımcı olur. Bu haber Mustafa Kemal'e ulaştığında onlara çabucak hücum eder, bu girişimden bir şey çıkmasına izin vermez ve bununla beraber Noel ve arkadaşlarının tutuklanması için emir çıkarır. Bu işte bazı Kürd aşiret reisleri de Mustafa Kemal'e rehberlik ve yardım ederler. Onlar, emrin çıkmasından sonra Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'e bir destek mesajı gönderirler. [22] Noel ve arkadaşları da her biri bir yerden geçerler.

Mustafa Kemal, 16 Haziran 1919'da, Osmanlı'ların Erzurum'da bulunan 15. Tugay Komutanı General Kazım Karabekir'e gönderdiği bir telgrafta Kürdlere karşı düşmanca tepkisini ifade eder ve şunu yazar: "İngiltere'nin desteği ile Kürdistan Devleti'ni kurmak isteyen Diyarbakır'daki Kürd Derneği kapatıldı. Kürd Derneği kaç tane serseri tarafından kuruldu ve Kürdleri temsil etmiyor." Mustafa Kemal daha da ileri gider ve Kürdlere gerçek bir kardeş olarak kucak açmaya ve hep beraber savunma saflarında ve ulusal hak için çalışmaya karar verdiğini söyler.[23] İki gün sonra, Edirne'de bulunan 1. Milli Tugay Komutanı Cafer Tayyar'a bir telgraf yollar ve mesajında şöyle yazar: "İngiltere'nin sayesinde, Bağımsız Kürdistan'ın kurulması propagandası ve bu projeye destek tam olarak ortadan kalktı ve Kürdler de tamamıyla Türk güçlerine bağlandılar." [24] Mustafa Kemal, 23 Haziran'da da, İstanbul'da bulunan Osmanlı güçlerinin Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı'ya bir telgraf yollar ve bu telgrafta, İngiltere gözetiminde kurulacak Bağımsız Kürdistan projesinin bozulduğu müjdesini verir.[25] Burada çok açıkça görülüyor ki Mustafa Kemal, Türk Milletinin yükselişi için merkezi devletle ilişkilerini tamamıyla koparmamıştır.

1919'un 4 Eylülünde, Sivas Kongresi açıldı ve Kongre'de Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla beraber sadece 38 kişi hazır bulundu. Kongre'ye Osmanlı'lar döneminde eski bir yönetici olan Mezhar Mufti'nin dışında, ki o da Hakkari'yi temsilen katılmıştı, hiçbir Kürd temsilci katılmadı. Diyarbakır temsilcisi adına giden İhsan Hamid de oraya yetiştiğinde Kongre sona ermişti. İhsan Hamid, Sadullah Efendi ve Hacı Musa Mutki, 12 üyeden oluşan başkanlık konseyine üye oldular.[26] Mustafa Kemal, çok sayıda Kürd aşiret reisini kendi tarafına çekebildi. Aynı zamanda, orada burada cereyan eden Kürd hareketlerini de ortadan kaldırdı.

Mustafa Kemal, yerini güçlendirdikçe İstanbul'dan daha büyük taleplerde bulunuyordu. İstanbul Başbakanı Ali Rıza Paşa, 1919'un Ekimi'nde, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını görmesi için Deniz Bakanı'nı Amasya'ya gönderdi. 20-22 Ekim'de yapılan görüşmelerin sonucunda, Amasya Protokolü olarak bilinen bir protokol imzalarlar. Buna göre, Merkezi hükümet Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin bütün maddelerini kabul edecek.[27] Elbette bu iki Türk tarafın tutumu Kürdlere hiçbir umut bırakmadı. Her ikisi de Kürdlere karşı düşmanca bir düşünce içine girdiler. Kürdler de bu konudan habersizdi. Değil sadece bu, belki Kemalist Türkler, Sultan hükümeti ve özellikle İngiltere ve Yunan başta olmak üzere müttefikler arasında da bölündüler. Bunlar birkaç taraftar ve hiçbiri birbiriyle anlaşmıyordu.

Aralık 1919'da, Sultan'dan, İstanbul Parlamentosu için gerçek bir seçim yapılması talebinde bulundu. Sultan 6. Muhammed buna razı oldu. 1920'nin ilk ayında, en çok parlamento üyesi Mustafa Kemal'in taraftarlığını yapan ulusalcılardan çıktı. İlk iş olarak, Sivas ve Erzurum anlaşmalarını temel alan Ulusal Paktı çıkardılar. Kürdlerle doğrudan bağlantısı olan Pakt'ın ilk maddesi şöyle diyor: "Çoğunluğu Osmanlı Müslümanlarının oturduğu bölgelerin beraberce kader birlikleri var. Ancak yabancıların işgali altında bulunan Arap bölgelerinin durumuna genel bir oylama ile karar verilecek." [28] Mustafa Kemal, bununla, Türkiye'nin bugünkü sınırlarını sabitleştirdi. Arap toprakları dışında, Kürdler dahil genel olarak Müslümanların topraklarını gelecekteki Türk devletinin sınırları içine aldı. Mustafa Kemal, bu şekilde, Kürd meselesine büyük bir darbe vurabildi. Kürdistan topraklarını ve Osmanlı Kürdünü Türkiye ve Türk olarak kaydederken Kürdler için en zor ulusal sorunu meydana

getirmeyi de başarabilirdi. Her ne kadar Kürdistan topraklarının hepsi Türkiye olmadıysa da ancak en büyük parçası Türkiye tarafından işgal edildi.

Ve yine bu dolaylarda, yani 1919'da, Kürd Teali Cemiyeti, ki 12 Aralık 1918'de kurulmuştu, Kürdistan Devleti'nin kurulması için uluslararası destek bulmaya çalıştı. Damat Ferit Paşa hükümeti, onlara bir takvim sunmak için, bu organizasyonun temsilcileriyle toplanma isteğinde bulundu. 1919'un 10 Temmuz'unda, Osmanlı Devleti'nin temsilcileri Deniz Kuvvetleri Bakanı Avni Paşa, Önceki Şeyhulislam Haydar Efendi (İbrahim Efendi Heyderi-S.G) ve önceki Savaş Bakanı Ahmet Abuk Paşa, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin üyelerinden Şeyh Abdulkadir Şemzini, Emin Ali Bedirhan, Mevlanazade Rafet, Yüzbaşı Emin ve Kolonel Avni ile toplandı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın bir belgesine göre, 21 Temmuz 1919'da cemiyetin İngiliz'lerle yaptığı bir toplantıda onlara, Osmanlı Devleti'nin izni olmadan onlarla nasıl toplandıkları soruluyor. Buna cevaben Mevlanazade Rafet şöyle diyor: "Wilson ilkelerine göre, bütün ulusların kendi mutlulukları için çalışmaya hakkı var... Kürd, sadece bir gücün Kürdün özgürlüğünü ve güvenliğini temin edebileceğini düşünüyor. İngiltere büyüktür. Bundan dolayı, bu niyet için İngiltere'ye talepte bulunmayı olumlu görüyor. Mevlanazade Rafet İngiliz'ler karşısında şunu soruyor: Türkiye hükümeti, kendi geleceğinden emin değilken Kürde nasıl otonomi verebilir"[29]

Mustafa Kemal, 20 Nisan 1920'de, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde yapılan ilk toplantıda yaptığı konuşmada, düşüncesini genel bir çerçeve içine koyar ve orada Osmanlı'dan kalan, 30 Ekim 1918 yılında yapılan ateşkes anlaşmasından önceki bütün bölgeleri ve Musul'u da içine alan Türkiye sınırlarını yeniden belirler. Orada Kürdün ismini anmaz. Ancak 1 Mayıs 1920'deki Büyük Millet Meclis'inde şunu diyor: "Bizim toprağımızda Türk, Kürd ve Çerkez ortaktır. Musul Vilayeti'nde Kürd var. Türk de Kerkük'ün yukarısında var. Biz onların arasında farklılık gözetmeyiz."[30]

Elbette bağımsızlık savaşında Mustafa Kemal, Kürdlere çok dikkatli bir muamelede bulunuyordu ve her zaman "Kardeş" olarak ismiyle dile getiriyordu. Mustafa Kemal, 10 Ocak 1920'de, Şeyh Ziyadin Garzan'a gönderdiği bir telgrafta şunu yazıyor: "Türk ve Kürd birbirlerinin kan kardeşleridir ve aynı dinleri var. El ele vererek vatani korumaya karar verdik"[31] Mustafa Kemal, aynı zamanda, Kürdler konusunda Cezire Cephesi komutanı Nihat Anılmış'a bazı tavsiyeler yollar ve bu tavsiyelerde şunu söyler: "Bizim iç siyasetimiz, bütün ülkede yavaş yavaş geniş düzeyde bütün oturanları içine alacak bölgesel idareler kurmaktır. Kürd bölgelerine gelince, dahili ve dış siyasetimizin ışığı altında onlar için bölgesel yönetim oluşturulmalı"[32]

İki Belge

Lozan Anlaşması imzalanmadan önce, Atatürk'ün Kürd meselesi konusundaki tutumunu daha da aydınlatan iki belge var. İkisinin tarihi ve siyasi değerinin olduğu ve bunların Mustafa Kemal'in Kürdler hakkındaki korku ve endişelerinin bir parçası olduğu malumdur.

Mustafa Kemal, 7 gazeteci ile yaptığı bir toplantıda, Kürdlerin bir tür otonom bölgelerinin olabileceği önerisinde bulunur. Bu toplantı 6 saat sürer ve Ocak 1923'de 16'yı 17 bağlayan gecede, İzmit'te gerçekleşir.[33] Toplantıya aşağıda belirtilen isimler katılırlar: Halide Edip

ve kocası, Büyük Millet Meclisi'nin (Parlamento) İstanbul temsilcisi Adnan Bey, Vakıf'ın başyazarı Mehmet Emin Bey, Tenkid-i Efkar'ın başyazarı Velid Bey, İleri'nin başyazarı Subhi Nuri Bey, İktidam'ın başyazarı Yakup Kadri Bey, Tanin'in başyazarı İsmail Müştak Bey, Akşam'ın başyazarı Falih Rıfkı Bey ve İleri gazetesinin raportörü Kılıçzade Hakkı Bey. 4 din adamı da Ankara'dan gelip toplantıya katılmışlardı. Toplantıya, Atatürk'ün, not tutan bir yardımcısı da katılır.

Toplantıda konuşulanların ve bahsedilenlerin bir bölümü aşağıda yer aldığı gibidir:

Atatürk: Öncelikli olarak üzerinde konuşmak istediklerimizi belirleyelim.

Ahmet Emin Bey: (Yüzünü Atatürk'e çeviriyor) Öyle görünüyor ki Kürd meselesinden bahsetmek istiyorsunuz. Ebettteki daha iyi olan mesele için bir çerçeve belirlenmesidir. Bu meseleyle bir iç mesele olarak muamelede bulunmanız daha iyi bir iş olacak.

Atatürk: Kürd meselesinden sadece Türkün çıkarı açısından bahsedilemez. Bildiğiniz gibi Kürd, Türkiye'nin içinde çok yerde yerleşiktir ve çok yerde de Türklerle karışmışlar. Eğer biz bu bölgelerin Kürd oluşları için bir sınır koymak istersek o zaman bu bölgeleri Türk ve Türkiye olarak adlandırmalıyız. Örneğin: Kürd ulusunun sınırını çizmemiz için ta Erzurum, Erzincan ve Sivas'a kadar gitmeliyiz. Doğru, Konya'nın etrafındaki kırsal alanlarda bulunan Kürd aşiretlerini de unutmamalıyız. Bundan dolayı, Kürdün bağımsızlığından bahsedeceğimize, anayasamıza göre Kürdün otonomisinin olması mümkündür. Bu anlamda, içinde Kürdün olduğu her vilayetin otomatik olarak otonomileri olabilir ve kendilerini yönetebilirler. Bundan da fazlası, Türk halkından bahsedildiği her vakit, Kürd halkından da bahsedilmeli. Eğer bahsetmezsek, böylelikle Kürd meselesi her zaman doğrulacak ve bizim için sorun yaratacak. Şimdi, Büyük Millet Meclisi'nde Türk ve Kürd üyeler de var ve bu iki halkın kaderi birbirine bağlıdır. Türk ve Kürdün Türkiye'de ortak kardeş olduklarını da söyleyebiliriz. Bu yüzden onlar için bağımsız bir devletin kurulması doğru değildir.[34]

Atatürk'ün Kürdlerden bahsettiği durum, İzmir'in Eylül 1922'de kurtuluşundan 4 ay önce ve Türk devletinin oluşturulması düşüncesi aşamasındadır. Bununla bir taraftan Kürd ve Yunanlıları birbirinden uzaklaştırmak isterken bir diğer taraftan da bu tutumu, Lozan görüşmeleri ve anlaşmasının süresince Türk çıkarı için kullanmak istedi.

Bu konuyu yayınlayan 2000 İkibin'e Doğru gazetesi, sonda şunu soruyor: "Ne oldu? Otonomiden bahsedildiğinde ve içinde Kürde hiçbir işaretle bulunmayan 20 Nisan 1924 Anayasası'na karar verildiği zaman, ne oldu da Kürd meselesi unutuldu? Gazete, bu soruyu cevapsız bırakıyor! Basın toplantısı ile Türkiye anayasası kararı arasında en büyük ve en tehlikeli olay öne çıktı ki o da Lozan Anlaşmasıydı. Mustafa Kemal, orada, hedeflerinin çoğuna ulaşır. Müttefik'ler ve dünya ülkeleri Türk devletini resmi olarak tanıdılar. Türk, endişeden kurtuldu ve Kürde gereksinimleri kalmadı.

Kürdler için otonomiden uzun uzadıya bahseden bir diğer belge daha var. Bu belge, araştırma ve 10 Şubat 1922'de Büyük Millet Meclisi'nde otonomi kanununun şekli meselesi bahsinden ibarettir.

Otonomi Kanunu taslağının metni İngiltere'nin İstanbul temsilcisi Horace Rumbold tarafında resmi bir yazıyla İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzoun'a gönderildi.

Kanun, 18 maddeden oluşuyor. 1. maddede, "Büyük Millet Meclisi, uluslarının örfüyle uyumlu olacak şekilde Kürd milleti için otonom bir yönetim kurmaya başlayacak" deniyor. 3.,4.,5.,6. ve 7. maddeler, başlıca idari birimlerin seçimi ve Kürd Ulusal Meclisi'nin (Kürd Parlamentosu) kurulmasından bahsediyor. 9. madde, Van, Bitlis, Diyarbakır vilayetlerini ve çok sayıda kaza ve nahiyesiyle beraber Dersim sancağı gibi bölgeleri içine alan Kürdistan sınırlarının belirlenmesinden ibarettir. 10., 11., 14. ve 17.maddeler adalet sistemi, gümrük ve vergiden bahsediyor. 12. ve 13. maddeler, Kürd jandarması oluşturmak ve Kürd subayları Türkiye ordusundan çıkarmak için koyuldu. 15. madde Kürd dilinin kullanılması yönünde çok sayıda şart koyar ve şunu söyler: "Türk dili, Kürd Ulusal Meclisi'nin tek dili olacak ve dairelerde de yine Türkçe kullanılmalı." Yani Kürd dili, okullarda eğitim için kullanılacak. Valiler, gelecekte hükümetin resmi dili olmasını talep etmemeleri şartı ile Kürd dilinin kullanılmasını teşvik edebilirler. 16.madde, bilimsel yerler, hukuk ve tıp fakültelerinin açılmasından bahsediyor. 18. madde, Kürd Ulusal Meclisi'nin hiçbir kararının, önceden Ankara Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde onayı olmadan, kanun olmayacağı şartı getiriyor. (Bu yazının sonunda yer alan anlaşmanın metnine bakınız).

1922'de, Büyük Millet Meclisi'nin üye sayısı 438'di. Bunlardan 72'si Kürd'tü. Sir Horaca Rumbold resmi mektubunda şunu der: "Kürd üyelerden 64'ü, kanun projesinden razı değildi. Bunun dışında, bazı üyeler hiç bir tarafa oy vermemişti. Kürd üyelerin razı olmaması, projenin onların bekledikleri ve istedikleri düzeyde çıkmamasından kaynaklanıyordu.

Bundan dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde büyük bir kargaşa meydana geldi. Bu konu başka bir oturuma ertelenir ve böylece oturum sona erer. Robert Olson'ın dediği gibi: "Haberdar olduğum kadarıyla, Büyük Millet Meclisi'nde bir daha bu meseleden bahsedilmez."[35]

Kürd meselesinin ve otonomi kanununun öne çıkarılması, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin mücadelesi ve Dersim'de 1920'nin Ocak ayında başlayıp 1921'in Nisan'ında başarısızlığa uğratılan Koçgiri isyanının sonucuydu. Neticede, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi, Kürdlerin hoşnutsuzluğunu araştırmak için bir komisyon oluşturur ki ayaklanmanın ve Kürdlerin isteklerinin sebeplerini bulsun ve bunları takip etsin.

Koçgiri Ayaklanması Üzerine Bir Özet

1919 Eylül'ünün başında, Memuretulaziz vilayetinin valisi Ali Galip Bey, Osmanlı hükümetinin emriyle Kürd süvarilerden Sivas'a saldırmalarını, Mustafa Kemal ve meclis üyelerini tutuklamalarını ister.[36]Bundan önce, İstanbul'un haberi dahilinde, İngiltere'nin bir planının uygulamaya geçirilmesi niyetiyle Major Edward Noel Kürdistan'a gider. İngiltere'nin İstanbul hükümeti ile planı, gayr-ı nizami Kürd güçlerinin Malatya'daki Sultan güçlerinin yardımıyla, Kemalist Türk milliyetçileri harekettten düşürmesi ve Türkiye'nin bütününde başarısızlığa uğratmasıydı.[37]1919'un Ocak ayında, Major Noel, Malatya'da tesadüfen Ali Galip Bey'le karşılaşır. Bu ikisinin görüşmesi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını tutuklamaya çalışmakla hiçbir ilgisi olmaz. Ancak, temelde her iki tarafın çabası Kemalistlere

karşıdır. Atatürk, bu meseleyi, kendi hareketinin maslahatı için kullanır. Atatürk, bundan sonra, birkaç tane Dersim ve etrafındaki Koçgiri aşiret reisiyle toplanır. Bunlardan biri Koçgiri'lerin aşiret reisi Mustafa Paşazade'nin oğlu Alişan'dır. Onlardan, Ali Galip Bey'e yardım etmemeleri isteğinde bulunur.[38]

1. Dünya savaşının sonunda, Kürdistan Teali Cemiyeti İstanbul'da kurulur. Mustafa Paşazade, oğlu Alişan Bey ve Nuri Dersimi'den oluşan bazı Koçgiri aşiret reisi buna katılırlar. Büyük savaştan sonra Kürdlerin haklarının gerçekleşmesi için kendi bölgelerine dönerler ve mücadeleye devam ederler. Ali Galip Bey meselesinin sona ermesinden sonra, Alişan Bey ve Koçgiri'lerin bir kaç başkanı Mustafa Kemal'le toplanırlar. Mustafa Kemal onlara, Kürd ve Türk'ün tehlikede olduğunu çünkü müttefiklerin Kürdistan'ı Arap ve Ermeni'ler arasında bölüştürmek istediğini bundan dolayı da her iki tarafın Türkiye Konfederasyon Birliği için çalışması gerektiğini bildirir. Mustafa Kemal, burada, onlara Kürdlerin çıkarı için her işi yapacağı sözünü verir ve beraber siyasi bir sözleşmeye varırlar.[39]Koçgirililer de Kemalist'lere yardım için her şeyi yaparlar.

Mustafa Kemal, 1920'nin Eylül'ünde, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nde bulunan 72 Kürd üyeden, Amerika Başkanı Wilson ve Paris'te bulunan bütün Müttefik güçlerinin büyükelçilerine bir mektup göndermelerini ve onlara Kürdlerin Bağımsız Kürdistan talebinde bulunmadıklarına ve Türkiye'de Türk kardeşlerle beraber yaşamak istediklerine dair güven vermelerini ister.